

*Кириченко Т. С.,
аспірант кафедри германської і фіно-угорської філології
Київського національного лінгвістичного університету*

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЯВИЩА ПЕРЕБИВАННЯ В ПРОЦЕСІ СПІЛКУВАННЯ

Анотація. У статті висвітлено сучасний стан досліджень у галузі гендерної лінгвістики. Проаналізовані поняття «гендер», «гендерний стереотип» та «гендерлект». Встановлено зв'язок між гендерними відмінностями чоловіків і жінок та явищем перебивання комунікації. Наведено фрагменти англomовного діалогічного дискурсу, що демонструють гендерні особливості явища перебивання в процесі спілкування.

Ключові слова: гендер, стать, гендерні відносини, гендерна нерівність, фемінність, маскуліність, гендерлект.

Постановка проблеми. На сучасному етапі свого розвитку лінгвістична наука все частіше використовує здобутки психології, філософії, соціології, культурології, що приводить до розширення її дослідницької парадигми. На межі лінгвістики та суміжних із неї наук провідну ланку сьогодні займають дослідження гендерних аспектів мовленнєвої взаємодії. Антропоцентричний поворот у мовознавстві спровокував той факт, що увага дослідників прикута до того, як функціонує мова. Гендерні дослідження, у центр уваги яких потрапляє окремо взята особистість, у свою чергу напряму пов'язані з принципом антропоцентризму. Таким чином, гендерний підхід продовжує ідеї антропоцентризму та характеризується підвищенням ролі міждисциплінарного підходу до вивчення такого явища. У рамках нашого дослідження важливим є встановити, як гендерні розбіжності впливають на явище перебивання в мовленнєвій взаємодії, що не отримало достатнього висвітлення в науковій літературі, що й зумовлює **актуальність** нашого дослідження. Крім того, усвідомлення гендерних розбіжностей під час мовленнєвої взаємодії є запорукою уникнення комунікативних невдач і, як наслідок, є умовою успішної інтеракції між чоловіками та жінками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню гендерної специфіки мовлення присвячені роботи О.С. Гриценко А.В. Кириліної, М.І. Пірен, Т.Б. Рябової, а також це питання знаходить висвітлення в працях В. Baron, D.N. Maltz, R.A. Borker, H.M. Lips, C.M. Renzetti та інших. Питання перебивання мовлення в гендерному аспекті частково розкрито в працях V. De Fransisco, P. Fishman, D. Tannen. На сучасному етапі гендерних досліджень можемо прослідкувати одну особливість, яка полягає в тому, що чоловіки та жінки використовують мову таким чином, щоб їх правильно сприймали в суспільстві, тобто представники обох гендерів мають дотримуватись тих ролей, які прийнятні в суспільстві.

Отже, **метою** нашого дослідження – дослідити мовленнєву поведінку чоловіків та жінок у контексті перебивання мовленнєвої інтеракції. **Об'єктом** обрано діалогічний дискурс, у якому зафіксовано явище перебивання мовлення чоловіками та жінками. **Предметом** дослідження виступають гендерні особливості явища перебивання в процесі комунікації. Для вивчення названих особливостей відбиралися фрагменти діалогічного дискурсу з кінофільмів і творів сучасних британських та американських авторів XX – початку XXI століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. До цього часу, на думку А.В. Кириліної [3, с. 36], немає єдиного погляду на природу гендеру. З одного боку, це мисленнєвий конструкт, а з іншого – соціальний, тобто такий, що конструюється суспільством. Проте на сьогодні можемо прослідкувати два основні напрямки гендерних досліджень, а саме: дослідження особливостей фемінного та маскуліного мовлення та гендерних стереотипів у мові. А.В. Кириліна [3, с. 36] розширює коло зазначених інтересів гендерології та виділяє власне гендерні дослідження, метою яких є вивчення мовленнєвої поведінки обох статей, соціолінгвістичні гендерні дослідження, феміністську лінгвістику, дослідження маскуліності, психолінгвістичні та лінгвокультурологічні дослідження. Великої популярності, на нашу думку, набувають також гендерні особливості перекладу та лексикографії.

Аналізуючи гендерні реалії сьогодення, можемо з впевненістю стверджувати, що гендер у лінгвістичних розвідках постає радше як когнітивний феномен, який знаходить свій прояв у стереотипах, у нашому випадку – стереотипах мовленнєвої поведінки. Гендерні стереотипи закладають основи гендерної мовної картини світу. Вони передбачають диференціацію суспільства на чоловіків і жінок та, відповідно, чоловічу та жіночу мовленнєву поведінку. Категорії «чоловік» та «жінка» пов'язані з поняттям статі. Для нашого дослідження важливими є категорії «чоловічності» («маскуліності») та «жіночності» («фемінності»), які співвідносяться з поняттям гендеру. Таким чином, поняття «гендер» включає в себе стереотипи поведінки, сукупність ролей, які виконують чоловіки та жінки, акцентуючи «соціально-культурну, а не природно доміную статі» [2, с. 4]. Звідси випливає, що гендер можна прирівняти до структури поведінкових моделей, а поняття «маскуліність» і «фемінність» є свого роду концептуальними метафорами, які демонструють співвідношення чоловічого та жіночого начал.

М.І. Пірен визначає гендерний стереотип як «сприйняття, оцінку людиною статі та поширення на неї характеристик статевої групи шляхом застосування загальних характеристик і щодо чоловіків, і щодо жінок, без достатнього врахування можливих відмінностей між ними» [4, с. 15]. Стереотипи – це спрощений спосіб розуміння дійсності, які, з одного боку, провокують нерівність між чоловіками та жінками, а з іншого – пояснюють її, виправдовують. Гендерні стереотипи – це «схематизовані, узагальнені образи маскуліності та фемінності» [11, с. 292], тобто вони вказують на певну групову ідентичність, тому можемо стверджувати, що гендерні стереотипи наділені соціальною функцією, яка полягає у встановленні гендерної ієрархії, яка є основою соціальної стабільності, стійкості. Крім того, гендерні стереотипи є полярними через те, що презентують бінарну опозицію «чоловік – жінка» [9, с. 2]. Усі стереотипи мають емоційно-оціночне забарвлення. Так, прийнято вважати, що жінки є слабкою статтю, вони емоційні, чуттєві. Натомість чоловіки є емоційно стійкішими, амбіційними та надають перевагу домінуванню в комуніка-

ції. Поряд із цим стереотипи спрямовані на пояснення поведінки людей, хоча досить часто пояснення може бути неточним, адже дійсність у такому випадку подається в спрощеному варіанті, що частково може призводити до виникнення забобонів. Незважаючи на свою стійкість, стереотипи із часом можуть змінюватись залежно від змін у суспільстві.

Важлива роль гендерних стереотипів полягає в тому, що вони виконують когнітивну функцію [5, с. 6], яка полягає в отриманні схематизованих образів про чоловіків та жінок. У процесі соціалізації ці знання можуть зазнавати деяких змін, диференціації, що є природним явищем. Однак саме схематизовані образи допомагають пізнавати світ у простих категоріях. Це підтверджує ту думку, що гендер є дійсно когнітивним феноменом. Накладаючи риси характеру, які характерні переважно чоловікам або жінкам, на когнітивну сферу, отримуємо таке: чоловіки є раціональнішими у своїх вчинках, аніж жінки. У них логічність переважає над емоційним началом, вони є кмітливіші та полюбують ґрунтовно розмірковувати перед тим, як скоїти якийсь учинок; жінки, на протилежність чоловікам, є ірраціональними, у деяких випадках нелогічними, не завжди можуть критично мислити, проте наділені інтуїцією, якою часто керуються.

Екстраполюючи зазначені якості, які притаманні чоловікам та жінкам, на явище перебивання, можна припустити, що чоловіки, які наділені логічним складом розуму, менше схильні до перебивання партнера з комунікації, проте зазначена характеристика спрацьовує в іншому напрямі. Чоловіки, як правило, намагаються конструктивно будувати діалог, а перебивання мовлення опонента допомагає в цьому. Таким чином, завдяки явищу перебивання чоловіки висвітлюють у розмові лише важливі моменти.

Як правило, чоловіки перебивають набагато частіше, аніж жінки. Поясненням цьому є їхнє бажання контролювати ситуацію, амбіційність, змагальний інтерес, який часто присутній у їхній поведінці, впевненість у собі, а іноді й самовпевненість, рішучість, бажання займати лідерські позиції та домінувати в розмові, реалістичний погляд на ситуацію. Характерними фемінними рисами, як наслідок, можна назвати нерішучість, покірність, конформізм, бажання дотримуватись норм та правил, залежність (часто від чоловіків), іноді безпорадність та пасивність, невпевненість у собі та своїх силах. Зазначені риси характеру є основою комунікативної поведінки обох гендерів. Мовленнєва поведінка чоловіків характеризується спрямованістю на досягнення та збереження високого статусу, незалежності, жіноча – поступливістю, безконфліктністю та емоційністю [12]. Зазначені відмінності є причиною різних цілей у спілкуванні. Крім того, чоловіки та жінки по-різному сприймають своїх партнерів із комунікації. Перебивання, у свою чергу, є прикладом домінування одного комуніканта над іншим, тому чоловік, позбавляючи свого опонента можливості завершити репліку, реалізує щонайменше мету перехоплення ініціативи. Розглянемо приклад:

«*We were both at fault... We were both drunk. It must have been the shots – they just sneaked up on me and I hadn't really eaten much that day*», I ramble, hoping that we are nearly finished.

Dex interrupts. «*I wasn't that drunk*», he states plainly, almost defiantly.

You weren't that drunk?

As though he has read my mind, he continues. «*I mean, yes, I had a few drinks – my inhibitions certainly were lowered – but I knew what I was doing*» [14, с. 28].

У проілюстрованому прикладі можна спостерігати ситуацію прояснення стосунків між чоловіком (Декс) та жінкою (Рейчел). Декс провів ніч із Рейчел, зрадивши свою наречену, яка є також

подругою Рейчел. Рейчел намагається пояснити все алкогольним сп'янінням (*We were both drunk*) і робить це доволі невпевнено та безпорадно, але Декс не надає їй можливості розвинути цю ідею далі та перебиває (*I wasn't that drunk*), демонструючи в цей конкретний момент свою рішучість, домінування в діалозі та впевненість у тому, що він говорить.

У нашому дослідженні ми наголошуємо на тому, що у випадку, коли риси характеру чоловіків із наведених вище притаманні жінкам, ми говоримо про маскуліність жінки, і навпаки, за умови, коли якості жінки притаманні чоловікові, можемо наполягати на його фемінності. Звідси маємо такі поняття, як «чоловіча мова» та «жіноча мова», які часто є діаметрально протилежними за характеристиками. Таким чином, можемо стверджувати, що чоловік та жінка розмовляють різними гендерлектами [10; 12; 13]. Д. Теннен [13] вважає, що комунікативні стилі чоловіків та жінок різняться. Фемінний та маскуліний стилі, на думку дослідника, краще представляти як два різних культурних діалекти, аніж мовлення з позицій вищого та нижчого рангу, панівної та субординаційної позиції. Так само під час комунікації, учасниками якої є інтерактанти з різними культурними традиціями та навичками, трапляється більше непорозумінь, ніж за комунікативної взаємодії учасників з однаковим культурним фоном [8]. Такий погляд Д. Теннен на гендерні відмінності дістав назву парадигми відмінностей. На нашу думку, інтерпретуючи мовлення свого опонента, чоловіки та жінки використовують різні мовні коди, тому одне й те ж повідомлення може трактуватись навіть діаметрально протилежно.

Поняття маскуліності більш консервативне та стійкіше в порівнянні з поняттям фемінності. Пояснити це ми можемо тим фактом, що жінки завжди прагнуть зруйнувати стереотипи щодо них, а тому часто проявляють риси маскуліності.

У лінгвістичних розвідках склалося два погляди на комунікацію з точки зору її гендерних особливостей. Поряд із парадигмою відмінностей існує парадигма домінування, де мовні моделі відбивають патріархальний устрій. Згідно із цією парадигмою чоловіки займають привілейований щабель у суспільстві. Накладаючи таку особливість зазначеної концепції на явище перебивання комунікації, можемо припустити, що перебивання в такому контексті будуть сприйматись як прояв влади, домінування та контролю, що ілюструє такий приклад:

«00:13:44 Sara: *By the way, my name's Sara Deever. Okay, get in the right lane, put your turn signal on –*

00:13:56 Nelson: *I know how to drive!*

00:13:58 Sara: *Ok*» [15].

У наведеному фрагменті діалогу Нельсон перебиває Сару, помічаючи, що вона намагається ним керувати. Чоловік не сприймає вказівки як прояв допомоги. Йому здається, що Сара перехоплює на себе ініціативу в спілкуванні. Нельсон влучно переймає на себе домінуючу роль, перебиваючи її (*I know how to drive!*), із чим жінка погоджується (*Ok*).

Питання гендерного домінування досліджували П. Фішман [7] та В. Де Франсіско [6]. Дослідниками було виявлено, що чоловіки, бажаючи домінувати в розмові, частіше перебивають, аніж жінки. Крім того, чоловіки менше схильні до вербальних проявів уваги. На сучасному етапі розвитку гендерних досліджень парадигма домінування та парадигма відмінностей не виключають одна одну, а взаємодоповнюють [1].

Зауважимо, що гендерні стереотипи та перебивання мовлення одного мовця іншим залежать від контексту. Наприклад, на гендерні стереотипи та перебивання інтеракції впливає сексу-

альна орієнтація [9, с. 9], приналежність до певного прошарку в суспільстві [9, с. 20], адже найбільшого поширення стереотипи мають на нижчих щаблях суспільства. Крім того, важливим є рід діяльності комуніканта, адже жінка, яка займає керівні посади, часто наділена певними чоловічими рисами характеру. Тоді ми говоримо про маскуліність жінки. І навпаки, чоловікам на низьких посадах у розмові можуть бути притаманні фемінні риси. Таким чином, у цьому випадку спрацює правило соціального статусу комуніканта: чим вищий соціальний статус, тим впевненіший мовець. Тобто, аналізуючи питання перебивання мовлення в гендерному аспекті, потрібно звертати увагу на контекст, соціальний статус комунікантів, їхні культурні навички, манеру спілкування, професійну приналежність, адже чоловіче мовлення – це не завжди домінування в розмові, а жіноче – не лише підкоряння чоловікові.

Висновки. Можемо підсумувати, що нині все частіше увагу дослідників привертає вивчення вербальних процесів з урахуванням гендерного аспекту. Сучасні гендерні дослідження характеризуються посиленням ролі міждисциплінарного підходу до вивчення цього явища. Гендер є тим фактором, що упорядковує відносини між чоловіками та жінками, надає їм певної структурованості. Для нашого дослідження велику роль відіграють конкретні контекстуальні особливості гендерних відмінностей, адже за перебивання мовленнєвої комунікації ми розглядаємо комунікативну ситуацію в цілому, враховуючи той чи інший контекст. Наше дослідження в рамках сучасних гендерних розвідок показало, що чоловіки більше схильні до перебивання свого опонента за умови, якщо вони наділені маскулініними рисами характеру, у протилежному випадку вони можуть поступатись керуючою роллю в діалогічній взаємодії. Тому в нашому дослідженні ми віддаємо перевагу термінам «маскуліне мовлення» та «фемінне мовлення». Перспективами подальших пошуків є дослідження явища перебивання в гомогенних та гетерогенних комунікативних групах.

Література:

1. Барон Б. Закрытое общество: существуют ли гендерные различия в академической профессиональной коммуникации? / Б. Барон ; пер. с нем. М.В. Томской // Гендер и язык. – М. : Языки славянской культуры, 2005. – С. 511–538.
2. Гриценко Е.С. Язык как средство конструирования гендера : автореф. дис. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е.С. Гриценко. – Тамбов, 2005. – 48 с.
3. Кирилина А.В. Гендер: лингвистические аспекты / А.В. Кирилина. – М. : Институт социологии РАН, 1999. – 180 с.
4. Пірен М.І. Гендерні відмінності в суспільстві та їх соціопсихологічний аналіз / М.І. Пірен // Гендерні аспекти державної служби : [монографія] / за заг. ред. Б. Кравченка ; Українська академія державного управління при Президентові України ; Центр досліджень адміністративної реформи ; Центр-студія гендерної освіти. – К. : Основи, 2002. – 335 с.

5. Рябова Т.Б. Гендерные стереотипы и гендерная стереотипизация: методологические подходы / Т.Б. Рябова // Женщина в российском обществе. – 2001. – № 3–4. – С. 3–12.
 6. De Francisco V. The sounds of silence: how men silence women in marital relations / V. De Francisco // Discourse and Society. – 1991. – № 2 (4). – P. 413–424.
 7. Fishman P. Interaction: The work women do / P. Fishman // Social Problems. – 1978. – № 24. – P. 397–406.
 8. Griffin E. A first look at communication theory / E. Griffin. – 8th ed. – Boston, MA : McGraw-Hill. – 2011. – 608 p.
 9. Lips H.M. Sex and Gender: An Introduction. / H.M. Lips. – Radford Univ. press, 1997. – 513 p.
 10. Maltz D.N. Cultural Approach to Male-Female Miscommunication / D.N. Maltz, R.A. Borker // Language and social identity / ed. J. Gumperz. – Cambridge : Cambridge University Press, 1982. – P. 196–216.
 11. Renzetti C.M. Women, Men and Society / C.M. Renzetti, D.J. Curran. – Boston : Allyn and Beacon, 1999. – 315 p.
 12. Tannen D. You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation / D. Tannen. – New York : William Morrow, 1990. – 150 p.
 13. Tannen D. He said, she said / D. Tannen // Scientific American Mind. – 2010. – № 21 (2). – P. 55–59.
- Джерела ілюстративного матеріалу:*
14. Giffin E. Something Borrowed / E. Giffin. – N. Y. : St. Martin's Press, 2004. – 272 p.
 15. Sweet November : [movie] / directed by Pat O'Connor. – Warner Brosers, 2001. – 120 min. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://english-films.com/134-slakdiy-noyabr-sweet-november-2001-hd-720-ru-eng.html>.

Кириченко Т. С. Гендерные особенности явления перебивания в процессе общения

Аннотация. В статье освещено современное состояние исследований в области гендерной лингвистики, проанализированы понятия «гендер», «гендерный стереотип» и «гендерлект». Установлена связь между гендерными различиями мужчин и женщин и явлением перебивания коммуникации. Приведены фрагменты англоязычного диалогического дискурса, демонстрирующие гендерные особенности явления перебивания в процессе общения.

Ключевые слова: гендер, пол, гендерные отношения, гендерное неравенство, феминность, маскулинность, гендерлект.

Kyrychenko T. Gender peculiarities of interruptions in the communicative process

Summary. The article highlights the current state of research in the field of gender linguistics. It analyzes the concept of “gender”, “gender stereotype” and “genderlect”. The article elucidates the relationship between gender differences in men and women and the phenomenon of speech interruption. Moreover, the discourse fragments are provided to illustrate gender peculiarities of interruptions in the communicative process.

Key words: gender, sex, gender relations, gender inequality, femininity, masculinity, genderlect.